

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א
שנאמרו בישיבה"ק

עושר שמור לבעליו לדעתו

התורה אף כי היא דאגה גדולה למבין כאשר יחשב בהלכה עד יאמר דבר דבור על אופניו אין יכולת לדאגה ההיא לעשות לו רע, אף על פי שאמרו חכמי הטבע היגון חלי הלב והדאגה הוא כלות הלב אך דואג בתורה אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לו.

ידוע שהדאגה מכלה את הנפש ורוח נכאה מי ישאנה, האדם השקוע כל ימיו בייגון ואנחה מסיים את חייו במהרה מתוך כעס ומכאובים. אולם מחדשת לנו המשנה שבדאגת התורה אין זה כן, 'אף כי היא דאגה גדולה למבין כאשר יחשב בהלכה עד יאמר דבר דבור על אופניו'.

וביאור הדברים נראה לפי פשוטו, שהרי כל החיים ניתנו לנו מאת הבורא ית' והוא המחיה את כולם במאמר פיו כל רגע ורגע, ואם כן בשלמא אם האדם טרוד בדאגות העולם ואינו שמח בחלקו אשר חננו אלוקים – הרי הוא משחית בזה את נפשו וגורם לקצר את ימיו, אך אם האדם משקיע בתורת ה' ומחמתה הוא טרוד לדעת סודה ולהבינה עד תכליתה, ודאי שהיא הנותנת להוסיף לו חיים, שהרי קודשא בריך הוא ואורייתא חד והתורה היא מקור החיים בעצמם, בה אסתכל קב"ה ובה ברא עלמא, וכאשר האדם דואג בעמלו בתורה הנה הוא מתעסק עם עצם עצמם של החיים.

ואדרבה, לא זו בלבד שאין דאגת התורה מגרעת מאריכות הימים, אלא ככל שהאדם יוסיף וידאג עוד יותר בהבנת התורה זה עצמו יהווה סיבה לחיות עוד ועוד, יען כי כל תוספת העמקה בתורה ועוד דאגה ועוד רצון להבין הרי זה עוד חיבור למקור החיים, וכפי גודל הדאגה כך גודל החיות, כי הם חיינו ואורך ימינו.

פעם הגיעה אשה אחת לפני אאמו"ר הגאון זצ"ל בחשש על בנה ששקוע בלימודו יתר על המידה ולכאן' הדבר עלול להזיק לו, אמר לה אאמו"ר (באידיש) 'קלקול קיבה לא יהיה לו מזה'... התורה אינה סיבה לקלקל את האדם אלא אדרבה, לתת לו חיות, אורך ימים ושמחת עולמים, ואין צד בעולם שהדבר הטוב ביותר בעולם יגרע לאדם משמחת החיים.

כמובן שאין הכוונה שהאדם יפרוש לחלוטין מכל חיי העולם וילמד למעלה מכוונתו, נער הייתי וגם זקנתי וראיתי הרבה שעשו כן וכולם לא עלתה בידם, או שייצאו מדעתם או שפרשו מדתם, אך אם האדם משקיע את כל כולו לפי כוחותיו בתורה אין ספק שיזכה לחיים המלאים השמחים והמאושרים ביותר עלי אדמות יותר מכל אנשי תבל.

מסופר על אחד הגבירים שניגש אל ראש ישיבת חכמי לובלין, הג"ר מאיר שפירא זצ"ל, ושאל מה פירוש המשנה (להלן ו', ד') 'פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן ובתורה אתה עמל, אם אתה עושן כן אשריך וטוב לך', כיצד ניתן לחיות חיי צער בלי כל חמודות שבעולם ועם כל זאת להיות שמח, ענה לו הגר"מ – על כך אומרת המשנה 'אם אתה עושה כן', רק אם עושים את זה אז אפשר להבין את זה, בלי זה אכן חושבים שהחיים שמבחוץ הם הטובים באמת...

בתקופת הרעב והמחסור שהיתה בירושלים של מעלה ניגש הגאון רבי זעלועל פרנק זצ"ל (בעמח"ס תולדות זאב) אל אחיו הנודע הגאון רבי צבי פסח זצ"ל ואמר לו, בא וראה כמה גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושה, הנה כבר כמה ימים לא בא אוכל לפי ועם זאת אני נראה בעל בשר מדושן ונג, הכל מכוח שמחתה של תורה. השיב לעומתו הגר"צ פ, דער לך, נפיחותך היא מרוב רעב לעוד ועוד... וכיוצא בזה ידוע על הגאון רבי ישראל סלנטר שפעם ראה כומר צועד לו ברחוב כולו שבע ודשן, ולא הצליח להבין – ממה הכומר שמן כל כך, והרי אין לו שום מושג מהי הנאה מרשב"א?...

זכור לי משנותי בישיבת פוניבז', שפעם זיהו המשגיחים אצל אחד הבחורים אותות דיכאון, והתגלגלו הדברים עד שהגיעו לפתחו של רה"י הגר"ש רוזובסקי זצ"ל. הגר"ש קרא לבחור אל חדרו, ולאחר חצי שעה

פרק ב' משנה ז'. "הוא היה אומר מרבה בשר מרבה רמה וכו' מרבה תורה מרבה חיים מרבה חכמה מרבה ישיבה".

'מרבה בשר מרבה רמה'

כתב רבינו יונה "מרבה בשר מרבה רימה - האדם חושב כי על ידי התענוג והעידון חיים יוסיף כי ינהיג עצמו על פי הטבע, ואין שלטון ביום המוות לא לעזר ולא להועיל יהיה לו הבשר ההוא כי לבושת וגם לרמה".

מבואר בדברי רבינו יונה שלא זו בלבד שהתאוות אינן מועילות כלום לאדם, אלא אדרבה, הם גורמות לו להפסיד מאותו דבר עצמו שבו הוא חשב להרוויח, והאדם המרבה לעצמו בשר ועידונים מעידוני העולם הזה הא גופא קא גרים להרבות לו בסופו של דבר רימה ותולעה, וכפי גודל הבשר שהרבה לעצמו כך תוכל הרימה לשלוט בו.

וכך מבאר רבינו יונה בהמשך דברי המשנה 'מרבה נכסים מרבה דאגה' וכו'; "אל יחשוב כי על כבוד עשרו ורוב נכסיו יבלה ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, והוא דואג עליהם כל השנה כולה, שאל אותו ויגדך עשיריך ויאמרו לך".

ואכן ניתן לראות זאת בחוש לעין כל בשר שעושר שמור לבעליו לרעתו, צא וראה האם האנשים עתירי הממון הם אנשים יותר שמחים ומאושרים או שמא זה בדיוק להפך, כגודל עושרם כך גודל יגונם.

מי שמסתפק במועט וטוב לו במה שיש לו, כאשר הוא מסיים את עבודתו בסופו של יום אין לו עוד דבר שרובץ עליו והוא יכול לפנות לעסקיו בשובה ובנחת, אך מי שמרבה נכסים יש לו מנה רוצה מאתיים ובמשך כל שעותיו הוא טרוד בעצות ובתחבולות כיצד יוכל להרבות עוד ועוד את נכסיו, לשמור עליהם ולדאוג שלא יארע להם שום נזק, ונמצא שהעושר עצמו הוא שטורד את מנוחתו.

וכך ממשיך רבינו יונה לבאר את המשנה "מרבה עבדים מרבה גזל מרבה שפחות מרבה זימה מרבה נשים מרבה כשפים, וכי יגזלו העבדים הוא לוקה עליהם כי יש בידו למנוע אותם ואף אם אינו יודע הדבר עליו מושלך כי כספו וזהבו הם, גם כי השפחות מזנות עם אחרים הדבר אליו כאילו הוא בעצמו מזנה עמהם כי נבלה נעשתה בביתו".

כל אדם שקונה עבדים חושב לעצמו שכעת יהיו חיינו נוחים יותר, כאשר יעמדו סביבו משרתים שישמשו אותו ויעשו את כל רצונו ויותר לא יחסר דבר, אך למעשה קי"ל דכל העבדים חשודים על הגזל ולא יישאר לו אלא כילוי ממונו, כליון עינים ודאבון נפש.

ואת אותם דברים ניתן לראות גם בכל שאר הבלי העולם בלי להחסיר דבר, כולם נראים כלפי חוץ טובים ונעימים שאשרי מי שזוכה להם, אולם כאשר האדם משיג אותם - סופו לגלות שבור כרה ויחפרהו, לא העלתה מצודתו כלום ומוטב היה לו הרבה יותר אם לא היה מנכס את אותם הדברים לעצמו. בתורת משל ניתן להביא לכך את עישון הסיגריות, כאשר מכורים לזה אין שום דבר שיכול לנתק אותך מהעבדות הגמורה לאותו הדבר, אך לכשמצליחים להגמל לא חולף זמן רב וכבר לא מבינים כיצד רצו זאת בעבר ומה הנאה היתה בזה.

ואין לך דוגמא טובה לענין מאשר הכבוד והדומה לו, בעלמא דשקרא הרי זה נראה כגדלות ויקר, אך תמיד הפרסום והרעש אינם מועילים לאדם במאומה אלא מזיקים לו עוד הרבה יותר ממה שחשב להרוויח, ורק אם האדם ישקיע במקומות הנכונים להכין לעצמו חיי נצח, אז אשריו וטוב לו.

'מרבה תורה מרבה חיים'

כתב רבינו יונה "זה הדבר כנגד מה שאמר מרבה בשר מרבה רמה, שעל ידי התענוג יתקצרו ימיו ועל ידי עמל בתורה יארכיו, וגם כן הוא כנגד מרבה נכסים מרבה דאגה, כי דאגת הנכסים מקצרת שנותיו ודאגת

יצא ואמר: אינני יודע מה רוצים ממנו, דיברתי איתו בארוכה בלימוד, והבחור חי את הסוגיות, איזה דכאון יש לו?...

כך היא נקודת המבט של בני אדם כאלו שכל חייהם נעים רק על אותו ציר אחד של תורה לבדה ותו לא מידי. אותו בחור אכן היה בדכאון אמיתי, אך באותה צורה שבה חי הגר"ש לא היה מקום להבין כיצד אדם שמצליח בלימוד וחי איתו יכול להיות בדכאון מדברים אחרים. הרי הכל נראה כל כך שמח ומאושר, ישנה רק תורה אחת שממלאת את החיים בעונג שאין לו סוף, ואם כן איזה דבר אחר מסוגל להטריד את מנוחת הנפש (ואכן נאים הדברים כשהם יוצאים מפי עושיהם, כאשר הגר"ש עצמו היה תמיד מלא בשמחה עצומה למרות חיי הסבל הנוראים שעבר).

'מרבח חכמה מרבח ישיבה'

כתב רבינו יונה: "ר"ל חכמת הסברא והפלפול שעל ידי זה הוא מרבח ישיבה, כי יבואו התלמידים לשמוע דבריהם חדשים ולהתחדד עמו וללמוד ענין הסברא המתחדשת כי היא חכמה בפני עצמה, ור"ל שנותנין לו שכר כנגד כלן כי הוא הגורם".

בדברי רבינו יונה מתגלה לנו מדוע גדולה כל כך מעלת הדיבוק חברים ולימוד התורה בחבורה, כיון שכאשר שניים לומדים יחדיו ונושאים ונותנים ביניהם וכל אחד אומר את סברתו הוא, אין כאן רק שתי סברות שונות שמלמדות כל אחת על השנייה, אלא נוצרת כעת סברא חדשה המורכבת משתי הסברות, והיא חכמה בפני עצמה'.

וזוהי הסיבה שמחמתה יש לכל אחד לשמוע את דברי השני וללמוד הימנו חכמה ובינה, לא רק בכדי להוסיף לעצמו את כיוון חשיבתו של חברו ולהתלמד בסברות ששונות מראשו שלו אלא יתירה מזו, ליצור יחד עמו 'חכמה בפני עצמה' שתתחדש על ידי שניהם, וכך מבין תירויהו רווחא שמעתא ותיווצר סברא חדשה שיש בה גם את מעלתו של זה וגם את מעלתו של זה.

אך זאת כמוכן רק אם כל אחד מהלומדים משכיל לשתוק ולהקשיב לדברי רעהו, להבין בדיק מה הוא חושב וכיצד הוא רוצה לבאר, ולנסות להכנס לתוך ראשו שלו, כי אם כל אחד יתבצר בעמדתו ויהיה בטוח שהוא הצודק היחיד - נמצא זה לעצמו וזה לעצמו, אין כאן כי אם שניים היושבים אחד ליד השני מבלי שכל אחד יקבל מתורת חברו כמלוא נימה.

ואכן חזון נפרץ הוא לראות שניים היושבים ועוסקים בתורה, אך כל אחד מהם מדבר לעצמו פשוטו כמשמעו, אין אחד מביניהם שמנסה קצת לשתוק ולהכפיף את עצמו לשמוע עוד צד שני. במקרים כאלו יכול האדם ללמוד כך במשך שנים ולא לפתח את שכלו במאומה, כאשר אין שום דבר שיגרום לו לפרוץ הלאה ולחדד את מחוה יתר על

מה שהיה בתחילה.

בפסוק במשלי (כ"ט, י"א) נאמר: "כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה", ופירשו הראשונים שבזה נמדד ההבדל בין הכסיל אל החכם, הכסיל מוציא את כל רוחו והבל פיו ואינו פוסק מלדבר אף לא לרגע, ומכיון שכך אין בידו את הכלים לקנות חכמה ולקבל מאנשים אחרים, מה שאין החכם עוצר את רוחו מביט ומקשיב וכך הוא מבין ומאזין וקונה עוד ועוד חכמה ודעת.

ובאמת אין גבול כמה חכמה יכול האדם להשיג על ידי כוח ההקשבה והשמיעה לאחרים, ואף אני יכול להעיד על עצמי למשל לגבי מסכת יבמות שנלמדה לאחרונה כאן בישיבה, שכבר עסקתי בה פעמים רבות שוב ושוב וזכיתי בס"ד לחדש ולהעמיק בה ועם כל זאת הוספתי גם בפעם הזאת למצוא בה עוד טעם ודברים חדשים ונפלאים, כי מטבע הדברים ניגשו אלי בחורים ומתוך שאלותיהם והערותיהם קיבלתי עוד כיווני חשיבה מחודשים שלא היו לי עד הנה, ומהם התפתחו הדברים הלאה למערכות חדשות, ואף שלאותם תלמידים זו פעם ראשונה בלימוד המסכת ואינו דומה זה לזה מכל מקום לכל אחד יש את מחשבתו שלו, ואין אחד שלא יכול להוסיף ולהחכים את רעהו.

אף בשנות בחרותי בישיבת פוניבז' זכיתי ללמוד יותר ממחזור אחד בישיבה, וזכורני שמרן הגרא"מ שך זצ"ל היה חוזר בכל מחזור מחדש על אותם שיעורים במדויק, ואף על פי כן היה מדגיש ואומר בכל פעם שלא לחינם הוא מוסר את אותו שיעור של פעם שעברה, כי הפעם התחדשה לו עוד תוספת שלא היתה לפני כן. וזאת על אף שהיה זה אותו השיעור בלי שינוי... והפשוט הוא שגם באותם הדברים ממש יכולה להיות לאדם עוד תוספת עומק והבנה, וגם מה שכבר ברור לו יכול להתחוויר לו עוד יותר בריבוי הישיבה, בפרט כאשר אנו עוסקים באדם שדיבר דבר יום ביומו עם מאות בחורים ושמעו אין סוף סברות אחת מכאן ואחת מכאן.

ושמא כל זה אכניס במה שאמרו חז"ל (תענית ז). "אמר רבי חנינא הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולן", בהיות שהכל נמדד לפי השיעור שהאדם שומע מאחרים ומקבל מבחון אל תוכו, וטבע הדברים הוא לעיתים שהאדם אינו שומע לרבותיו כמו לחבריו ואילו מתלמידיו הוא שומע יותר מכולם, מאחר שאיתם הוא מחוייב להשיב ולישא וליתן להקשיב ולהשיב, ואם כן מהם הוא מקבל רבות יותר מכל האחרים ומתווספת לו עוד ועוד בינה והשכל.

אם כן המוטל על האדם הוא להשיב אל ליבו שישנם עוד אנשים אחרים מלבדו, הוא לא החכם היחיד על פני תבל ויש עוד אנשים שהוא יכול לינוק מהם ולהתמלא על ידם, וככל שהוא יבטל את אנוכיותו ויידע להכפיף את עצמו לתורתם של אחרים כך יתחדד שכלו ויוכל לעלות מעלה בתורה ובקנייניה.

מעלת וחובת לימוד המוסר

הקדוש. שמעתי ולא הבנתי. הוא אמר שכעת, אחרי שכבר עברנו את הימים הקדושים, צריכים להתחיל שוב, את כל העבודה מהתחלה... הדבר היה פלא בעיני, וכי כעת אחרי שכבר עשינו הכל צריכים לעבוד מתחילה, לכאורה אחרי שהגענו לרום המעלה אז זהו זמן המנוחה, ובפרט אצל מרן המשגיח, שמי יודע כמה השקיע בכל עבודת האלול ראש השנה ויום הכיפורים.

עוד באותו היום בין הערביים ננסתי שוב להיכל, וראיתי את הגאון השקדן רבי חיים ברמן שליט"א יושב לעצמו ולומד מוסר. הוא אחז בספר שערי תשובה, בשער א' פרק א'; 'מן הטובות שהטיב הקב"ה את בראויו... הכל שוב מתחילה...'

כי אכן כך היא הדרך, אין זמן של מנוחה שבו יכול האדם לומר שהוא כבש את הפסגה, כל סוף הוא התחלה לפעם הבאה ותמיד האדם צריך לשמור את עצמו מהעתיד, וזוהי מטרת המוסר – לשים לב למצב ולזמן ועל ידי כך להשמר מליפול בתוך המכשול. הדרך היא לא רק ליפול ואז ליקום, אלא מעיקרא לא להגיע למקום הנפילה.

מרן הקהילות יעקב הורה לבאים אליו להוועץ בענייני חינוך ילדים, ללמוד בכל יום עם הילד כמה דקות מוסר. אמנם הן רק כמה דקות בודדות, ואמנם הוא עדיין ילד, אך זוהי הלימוד בקביעות שוב ושוב מבלי להחסיר – ודאי שהמוסר ישפיע בסופו של דבר והילד ישתנה.

מרן בעל החת"ס אמר על עצמו שבים שהוא אינו לומד מוסר הוא מרגיש ירידה ברוחניות. לנו אין מושג מהו יום עם 'ירידה ברוחניות' של החת"ס, אך הא מיהת חזינן שלימוד המוסר הוא השומר הנאמן ששומר את האדם מליפול בפי פחת, ורק כשהאדם מתבונן מראש אזי הוא יכול להנצל ממלכות היצר.

ישנה אמרה ידועה של אחד מגדולי בעלי המוסר, שפעם ניגשו אליו ואמרו לו על אדם מסויים שגדול הוא מאד, מלבד בדבר אחד – בנגיעה. למרות שבכל מעשיו הוא צדיק גמור, כאשר יש לו נגיעה הוא נכשל בה. אמר להם אותו בעל מוסר, אם כן אין אותו אדם גדול אלא קטן, שכן בכל שעה ושעה בכל מהלך החיים יש לאדם נגיעות, ואין לך זמן שאין בו לאדם רצונות אישיים ומאוויים משלו, ואם אותו אדם הולך אחרי נגיעותיו – נמצא שלעולם הוא אינו נוהג בגדלות. לנגיעה יש כוח לעוות את עיני האדם ולחסום אותו מלראות את אור האמת, וברגע שהאדם כבר נכנס לתוך הנגיעה אין לו כיצד לראות את הדרך החוצה, רק כאשר הוא מחשב מראש את צעדיו ומתבונן מה עליו לעשות, אז יש לו סיכוי לעקוף אותה ולא ליפול בה.

לימוד המוסר נועד בעיקרו לעבודה בענין זה. 'סדר מוסר' לא נועד בכדי להקדיש זמן למחשבות עמוקות או להבנות מפליגות בנפש האדם ובמאמרי חז"ל וכדומה, אלא לחשבון הנפש ממש, פשוטו כמשמעו, בין האדם לעצמו, לחשב את דרכיו ולחשוב על מעשיו, כדי שאם בבוא העת תבוא ח"ו מכשלה לידיה הוא יידע לפרוש ממנה מלכתחילה ולא להיכנס אליה.

תפקיד האדם הוא להיות כל הזמן במצב של התחלה, לדעת שעומדת בפניו מלחמה ושאינן זמן שבו היא תהיה כבר מאחוריו, ותמיד תמיד הזהר שלא להיות בתוך העבירה או הנגיעה - כי אם הוא כבר בפני יקשה עליו שבעתים להתחיל מחדש.

זכור לי עוד מצעירותי ממש, היה זה יום למחרת יום הכיפורים, מרן המשגיח הגר"י לוינשטיין זצ"ל יצא מהיכל הישיבה מלווה בתלמידו הגר"א אבא גרוסברד זצ"ל, ואני עמדי מאחוריהם לשמוע על מה משוחח המשגיח ממחרת היום